

Qoraqalpog‘iston tabiiy fanlari ilmiy tadqiqot instituti katta ilmiy xizmatkori , biologiya fanlari doktori (PhD), Gulshiyin Utemuratova taqrizi ostida

Tolibayeva Dinara

Navoiy davlat konshilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi Nukus konshilik instituti 3-kurs talabasi

Kurbanbaeva Sarbinaz

Navoiy davlat konshilik va texnologiyalar universiteti huzuridagi Nukus konshilik instituti 2-kurs talabasi

KIMYO SANOATINING ATROF-MUHIT EKOLOGIYASIGA TA’SIRI VA BARTARAF ETISH YO’LLARI

Annotatsiya: Mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish, xususan, sanoat korxonalarining atrof muhitga ta’sirini kamaytirish orqali ekologik holatni yaxshilash borasida izchil ishlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, bu borada o‘tkazilgan tahlil natijalari sanoat korxonalarida, jumladan, kimyo sanoati obyektlarida atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarida kompleks yondashuv va strategik rejalashtirishning samarali va zamonaviy usullarini joriy etish zaruratini ko‘rsatmoqda.

Kalit so‘zlar: Bo‘yoq sanoati, Ekologiya, Ozon qatlami, atrof-muhit, O‘zbekkimyo sanoati, Ekologik muommolar.

Kirish

Atrof muhitni kimyoviy elementlar va moddalar bilan ifloslanish manbalarini asosan, metal ishlab chiqarish sanoati chiqindilari, turli yoqilg‘ilarning yonish mahsulotlari, avtomobil dudlari va chiqindi gazlar, qishloq xo‘jaligida ishlatiladigan ximikatlar va boshqalar tashkil etadi. Bugungi kunda ekologik muammolarning globallashuvi sayyoramiz atrofidagi tuproq, suv va havoning ifloslanishi, global isish, o‘simlik va hayvonot dunyosining kamayishi, tabiiy resurslardan foydalanishning atrof-muhitga salbiy ta’sirining kuchayishida namoyon bo‘lmoqda.

Kimyo sanoati korxonalari atrof-muhitning zararli moddalar bilan ifloslanishi xavfi yuqori bo‘lgan nuqталarга kiradi. Ushbu obyektlar faoliyati dorasida xavfli moddalar atrof-muhitga tarqalishi tabiiy holdir. Atmosferaga chiqayotgan tashlanmalarning hajmi, masalan, tog‘-kon sanoati chiqindilari bilan taqqoslaganda, nisbatan kam bo‘lishiga qaramay, ular tabiatga katta zarar yetkazishi mumkin.

Quyida dunyoning asosiy ifloslantiruvchisi bo‘lgan 8 ta asosiy sanoat haqida gapiramiz.

- Qo‘rg‘oshin eritish
- Ko‘nchilik zavodlari...
- An’anaviy oltin qazib olish...
- Sanoat poligonlari...
- Sanoat zonalari...
- Kimyoviy ishlab chiqarish ...
- Tovarلarni sanoat ishlab chiqarish...
- Bo‘yoq sanoati...Atrof-muhitni kim ko‘proq ifloslantiradi?

Atrof-muhitni kim ko‘proq ifloslantiradi?

• Eng katta ifloslantiruvchilar neft, ko'mir va boshqa energiya resurslarini qazib olish (umumiy chiqindilarning to'rtidan bir qismi) va metallurgiya (23%).

Qaysi davlatlar ko'proq ifloslaydi?

• Boy mamlakatlar atrof-muhitni ifloslantiradi.

Ekologik muammolar qanday?

• Asosiy ekologik muammolarga ozon qatlaminin emirilishi, global isish, havoning ifloslanishi va issiqxona effekti, okeanlarning ifloslanishi va Yerdashovchi turlar xilma-xilligining kamayishi kiradi. Bu muammolarning barchasi o'zaro bog'liq va faqat shartli ravishda ajratilishi mumkin.

Materiallar va uslublar: Kimyo sanoatining ekologiyaga bo'lgan salbiy ta'siri katta bo'lishiga qaramay, ushbu sanoatda inson hayotida muhim bo'lgan muhim mahsulotlar ishlab chiqariladi va iqtisodiyotga ulkan hissa qo'shadi. 2017-2022 yillarda sanoatning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 21,1 foizdan 26,7 foizga oshgani, bunda kimyo sanoatining ulushi yuqori ekani sohaning muhimligidan dalolat beradi.

Ekologik muammolarni hal qilish yo'llari

- Qonunlarni ishlab chiqish va xalqaro shartnomalar tuzish. ...
- Atrof-muhitnitiklash uchun mablag' ajratish. ...
- Texnologiyalar ekologik muammolarni hal qilish usuli sifatida. ...
- Aholi punktlarida mahalliy hududlarni obodonlashtirish.

“O'zkiyosanoat” aksiyadorlik jamiyati mamlakatdagi mavjud kimyo korxonalarini birlashtiruvchi yagona korporativ tizim hisoblanib, bugungi kunda jamiyat tarkibiga 24 ta tashkilot kiradi. Jamiyat kimyo sanoatini zamonaviylashtirish, rekonstruksiya qilish va texnik qayta jihozlashga yo'naltirilgan yagona texnika siyosatni yuritish bilan bir qatorda ishlab chiqarishda ekologik tozalikni ta'minlash, chiqindisiz texnologiyalarni va atrof muhitni saqlash dasturlarini joriy etishni asosiy maqsad sifatida belgilaydi.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi maqsadlarida kimyo va gaz-kimyosi sohalarini rivojlantirish va tabiiy gazni qayta ishlash darajasini 8 foizdan 20 foizga yetkazish orqali kimyo sanoatida 2 milliard AQSH dollariga teng mahsulot ishlab chiqarish vazifalari belgilangan. Ushbu chora-tadbirlardan kelib chiqqan holda bugungi kunda mamlakatda kimyo va gaz-kimyo sanoatini strategik rivojlantirishning maqsadli dasturi tizimli ravishda amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, “O'zbekiston —2030” strategiyasida ham yirik sanoat korxonalarini tashlamalarini keskin qisqartirish maqsadlari ilgari surilgan.

Natijja va muhokamalar: Mamlakatda ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, sanoat korxonalarining atrof muhitga bosimini kamaytirish maqsadlarida “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasi ro'yobga chiqarilmoqda.

Shu o'rinda “O'zkiyosanoat” AJ bugungi kunda Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki hamkorligida O'zbekistonda kimyo sanoati bo'yicha past uglerodli strategiya va “yo'l xaritasi”ni ishlab chiqishda yaqin hamkorlik qilayotganini qayd etish joiz. “Yo'l xaritasi” Parij kelishuvi shartlariga muvofiq tayyorlanadi, uning asosiy maqsadi 2050 yilga borib atmosferaga tashlamalarni nolga tenglashtirishdir.

Shuningdek, hozirda Hukumat qaroriga asosan, tarmoq korxonalarida ekologik vaziyatni yaxshilash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish vataroqni chiqindisiz sohaga aylantirish, shuningdek, aylanma iqtisodiyot amaliyotini joriy qilish bo'yicha "yo'l xaritasi" amalga oshirilmoqda.

"O'z kimyosanoat" AJ tizimida birgina joriy yilda atrof muhitni muhofaza qilish va sanoat xavfsizligi yo'nalishida amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida 18,9 ming tonna atmosferaga tashlanmalar kamayishiga erishilgan. Shuningdek, 718,1 gektar yer texnik rekultivatsiya qilingan, 11,8 ming tonna chiqindi utilizatsiyaga topshirilgan, obyektlar atrofida 500 mingdan ziyod daraxt va butalar ekilgan.

Jamiyat tizimidagi korxonalarda "Ekologik nazorat to'g'risida"gi Qonun talablariga asosan davlat, idoraviy va ishlab chiqarish ekologik nazorat tizimi o'rnatilgan bo'lib, bu bo'yicha tizimli ishlar yo'lga qo'yilgan.

Yana bir muhim jihat, "O'z kimyosanoat" AJ tizimida qayta tiklanuvchi energiya manbalarini tarmoq korxonalarida keng ko'lamda joriy etish va yoqilg'i-energetika resurslarining iste'molini kamaytirish maqsadida joriy yil yakuniga qadar bino-inshoatlar tomlariga 10,0 MVt-ga ega quyosh panellarini o'rnatish rejalashtirilgan. O'rnatilgan quvvatlar, o'z navbatida, 9,6 ming tonna ko'mir yoki 6,9 mln. m³ tabiiy gazni iqtisod qilish imkonini yaratadi, 11,4 ming tonna is gazining atmosferaga tashlanishi oldi olinadi.

Ta'kidlash kerak, kimyo sanoati korxonalarida bugungi globallashuv va iqlim o'zgarishlari sharoitida atrof-muhit muhofazasi borasida kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirishlari lozim. Xususan, kimyo sanoati obyektlarida zararli moddalar chiqarilishini kamaytiradigan zamonaviy texnologiyalar va ishlab chiqarish usullaridan foydalanishlari, bunda chiqindisiz(kam chiqitli) texnologiyalar, energiya tejovchi jarayonlar va zamonaviy emissiya nazorati tizimlaridan kengroq va samarali foydalanishi lozim bo'ladi.

Shuningdek, aylanma (sirkulyar) iqtisodiyot amaliyotini joriy qilish, korxonalarining mineral o'g'itlarni ishlab chiqarish sexlaridagi zamonaviy texnologik jarayonlarini qo'llash orqali suv resurslaridan samarali foydalanish, ularning ifloslanishini kamaytirish, yer resurslarini muhofaza qilish hamda ishlab chiqarish faoliyatida "nol" chiqindi tamoyilini joriy etish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishning innovatsion yechimlarini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Atmosfera havosiga ta'sir xavfi yuqori bo'lgan kimyo sanoati korxonalarining atmosferani ifloslantiruvchi ustuvor manbalarida avtomatik stansiyalar, ularga tutash hududlarda statsionar kuzatuv punktlarini o'rnatish va Yagona geoaxborot ma'lumotlar bazasiga integratsiya qilishatrof muhit muhofazasi samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunda, ekologik talablarning buzilishi holatlarini aniqlash maqsadida kimyo korxonalarida faoliyatining tizimli monitoringi va nazoratining amalga oshirilishi, emissiyalar sifati, chiqindilarni utilizatsiya qilish, uskunalar xavfsizligi va boshqa muhim jihatlar davlat va jamoatchilik nazoratiga olinishi lozim.

Xulosa qilgan holda qayd etish joizki, bugungi global rivojlanish va iqlim o'zgarishlari sharoitida iqtisodiyotning sanoat tarmoqlarida "yashil" texnologiyalarni qo'llash orqali tabiatga yetkazilayotgan zararni keskin kamaytirish ishlab chiqarish va tabiat uyg'unligini ta'minlash imkonini beradi. Bu esa pirovard natijada yurtimizda ekologik barqarorlikni ta'minlash, aholining qulay tabiiy muhitga ega bo'lishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1.S.Masharipov. "Kimyo". Akademik litsey o'quvchilari uchun. Toshkent.-2017.

2.I.Ismatov, D.Azamatova, M.Mo'minnjonov, M.Murodov "Kimyo" Umumiyorta ta'lim muassasalarining 10-sinfi uchun darslik-Respublika ta'lim markazi 2022

3.Kimyoni mustaqil o'rganish-Toshkent-O'qituvchi 2013